

Η Ευρωπαϊκή ενοποίηση

Στη γαιοπολιτική χαρτογράφηση του πλανήτη μας, η Ευρώπη εμφανίζεται ως χώρος εγκατάστασης λαών και κρατών με διάφορες ιστορικές διαδρομές, κατά τις οποίες πραγματοποιήθηκαν φονικοί πόλεμοι, αιματηρές επαναστάσεις, κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις, επιστημονικές κατακτήσεις και πολιτισμικές ανατάσεις. Εντούτοις, στην περίπλοκη και επώδυνη διαδικασία της ιστορικής εξέλιξης, η ιδέα της πολιτικοκοινωνικής ενοποίησης του ευρωπαϊκού χώρου ήταν πάντοτε παρούσα, ανεξαρτήτως του αν εξέφραζε την κατακτητική πρόθεση, τις οικονομικές βλέψεις και την τάση ιδεολογικής επιβολής μιας ισχυρής κρατικής οντότητας ή συλλαμβανόταν ως ευγενές όραμα μιας ευρωπαϊκής πολυεθνικής κοινότητας, που θα επέτρεπε στους λαούς αυτής της ηπείρου να ζήσουν με ειρήνη και να αναπτυχθούν οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά με τις ίδιες, ει δυνατόν ευνοϊκές, προϋποθέσεις. Το τελευταίο αυτό ιδεώδες αναζητά έρεισμα στην παραδοχή ότι οι λαοί της Ευρώπης, με τις όποιες κοινωνικοπολιτικές διαφοροποιήσεις τους, ζουν επί αιώνες σ' ένα πολιτισμικό χώρο που συνθέτει διαλεκτικά, σε παραδοχές γενικής ισχύος, διάφορες φιλοσοφικές πεποιθήσεις, κοινωνιολογικές διαγνώσεις και αισθητικές αξίες, ενώ διαβρέχεται και από ένα κυρίαρχο θρήσκευμα. Ασφαλώς, η αποδοχή των εκτιμήσεων αυτών προϋποθέτει αντίστοιχες ιστορικές επαληθεύσεις.

Στο πλαίσιο της παρούσας αναφοράς, η απαίτηση να οριοθετηθεί εξαρχής ο ευρωπαϊκός χώρος μόνο με γεωγραφικά κριτήρια, που αγνοούν την πολιτική και πολιτισμική χωροθέτηση των λαών, θα υπονόμει την προσπάθεια μιας βαθύτερης διερεύνησης της δυ-

νατότητας που υποδηλώνει θεματικά ο τίτλος. Αρκεί να θυμηθούμε εδώ την ιστορική πορεία εξευρωπαϊσμού της Ρωσίας, τουλάχιστον από τις αρχές του 17ου αιώνα, μέχρι την ένταξη της στο ευρωπαϊκό σύστημα, το 18ο αιώνα. Πάντως, η διάζευξη: πολιτισμική ομοιογένεια ή γεωγραφική συνάφεια των λαών παραμένει ως δίλημμα.

Ιστορική ανίχνευση

Μετά την εκτεταμένη επιβολή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στον ευρωπαϊκό χώρο (μέχρι το δεύτερο μισό του 5ου μ.Χ. αιώνα), η «Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία» του Καρλομάγνου (9ος μ.Χ. αιώνας) περιέλαβε ένα τεράστιο τμήμα του ευρωπαϊκού χώρου. Παράγοντες ενοποίησης του χώρου αυτού ήταν - πέρα από την πολιτική και διοικητική επιβολή - η πολιτιστική επιρροή της λατινικής γλώσσας και η χριστιανική πίστη. Μάλιστα, η πνευματική - και όχι μόνον- ισχύς της Χριστιανικής Εκκλησίας υποκατέστησε το παλιό ρωμαϊκό *imperium* και δημιούργησε στον ευρωπαϊκό χώρο μια μεγάλη θρησκευτική κοινότητα¹, που έμελλε να επεκταθεί πολύ πέρα από αυτόν.

Κατά το μεσαίωνα οι αυτόνομες ευρωπαϊκές πόλεις, κυρίως οι ιταλικές και οι γερμανικές, ανέπτυξαν στον ευρωπαϊκό χώρο δίκτυα οικονομικών συναλλαγών, την παράσταση των οποίων αποδίδει εύστοχα ο χαρακτηρισμός του Max Weber: «*Διατοπικές κοινότητες συμφερόντων, που προέκυπταν αφ' εαυτών*»². Κατ' επέκταση, οι πόλεις αυτές καθιέρωσαν εθιμικά κοινούς κανόνες εμπορικού και ναυτικού δικαίου.

Στην περίοδο της Αναγέννησης (15ος-16ος αιώνας) άρχισε να συστηματοποιείται στον ευρωπαϊκό χώρο η διακρατική λειτουργία της διπλωματίας, την οποία τροφοδοτούσαν με πληροφοριακό υλικό διάφορα επικοινωνιακά δίκτυα απεσταλμένων, αντιπροσώπων, ανταποκριτών, πρακτόρων οικονομικών συμφερόντων κ.λπ. Η λειτουργία αυτή ανταποκρινόταν, κατά το δυνατόν, στην ανάγκη μόνιμου διαλόγου, ελέγχου των εκδηλώσεων πολιτικο-στρατιωτικής ισχύος και σύναψης συμφωνιών. Παγιώθηκε έτσι - με το πέρασμα

του χρόνου - μια πρακτική, που παρέχει αιτιολογική βάση στο χαρακτηρισμό του συγκεκριμένου χώρου: «*Ευρώπη των Συνθηκών*».

Διασπαστική για την ενότητα του ευρωπαϊκού χώρου υπήρξε η θρησκευτική Μεταρρύθμιση (16ος αιώνας), με τη Λουθηριανή και Καλβινιστική έκφασή της. Οι θρησκευτικές συγκρούσεις που προκλήθηκαν από τη Μεταρρύθμιση και από τις εκδηλωθείσες αντιδράσεις εναντίον της, είχαν ισχυρούς πολιτικούς αντίκτυπους στο εσωτερικό των κρατών και στις σχέσεις μεταξύ τους. Γενικά, κατά το 16ο αιώνα, κυρίαρχες ανάγκες του ευρωπαϊκού χώρου υπήρξαν: η εσωτερική συνοχή των κρατών, η διακρατική ομαλότητα και η αντιμετώπιση της εκδηλωθείσας οθωμανικής απειλής. Τα δεδομένα αυτά συνηγορούσαν τότε υπέρ της άποψης ότι ήταν αναγκαία στον ευρωπαϊκό χώρο μια ηγεμονία που θα υπερκάλυπτε και θα συντόνιζε τις υπάρχουσες μέσα σ' αυτόν - μικρές και μεγάλες - κρατικές οντότητες. Και βέβαια, η εκδοχή αυτή δεν μπορούσε παρά να προσβλέπει στους Αψβούργους, η υπερέχουσα δύναμη των οποίων εκτεινόταν σ' ένα μεγάλο μέρος της Ευρώπης.

Στους επόμενους δύο αιώνες (17ος και 18ος) επικράτησε στην Ευρώπη μια αντι-ηγεμονική τάση. Η Συνθήκη της Βεστφαλίας (1648) σκιαγράφησε, με πολιτικές ρυθμίσεις και αρχές, ένα σύστημα συνύπαρξης ανεξάρτητων κρατών, ενώ η Συνθήκη της Ουτρέχτης (1714) εδραίωσε την αντίληψη ότι μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών έπρεπε να υπάρχει μια «*ισορροπία ισχύος*», ώστε να μην απειλείται η ανεξαρτησία κανενός από αυτά. Για τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ των κρατών αυτών υπήρχαν ήδη αρχές, που είχαν προέλθει από τη θεωρητική επεξεργασία και αξιολόγηση των εφαρμοζόμενων διακρατικών διευθετήσεων, και συγκροτούσαν ένα ευρωπαϊκό διεθνές δίκαιο.

Η ιστορική ανάλυση του συζητούμενου θέματος δεν θα μπορούσε να αντιπαρέλθει την περίπτωση του Ναπολέοντα. Η προσπάθεια του τελευταίου να δημιουργήσει στον ευρωπαϊκό χώρο ένα υπερκράτος με αυτοκρατορική κεντρική διοίκηση και τοπικές κυβερνήσεις, δεν διέφερε κατά βάση από αυτό που είχαν επιδιώξει ο Καρλομάγνος και οι Αψβούργοι, αλλά πραγματοποιήθηκε σε μια ιστορική

περίοδο που είχε πλέον δύο ουσιώδη χαρακτηριστικά: α. Το κράτος δεν συλλαμβανόταν πλέον ως εδαφική έννοια, αλλά ως πραγμάτωση της θέλησης του λαού του. Η αντίληψη αυτή απηχείται στη ρήση του F. Naumann: «*Το κράτος είμαστε πάντες εμείς*»³. β. Είχε αναχθεί σε πανευρωπαϊκό δόγμα η αρχή της ισόρροπης συνύπαρξης των κρατών χωρίς υπερκαλύπτουσα ηγεμονική σκέπη. Επομένως, τα ευρωπαϊκά κράτη, και κυρίως η Αγγλία, η Ρωσία, η Πρωσία και η Αυστρία, θεωρώντας ότι η ναπολεόντεια αυτοκρατορία θα εγκαθιστούσε πάνω σ' αυτά μια κυριαρχία των Γάλλων, αντιτάχθηκαν στη δημιουργία της.

Μετά την πτώση του Ναπολέοντα, η ισχύς της Γαλλίας στον ευρωπαϊκό χώρο δεν καταλύθηκε από τις νικήτριες δυνάμεις, που ασφαλώς είχαν την επίγνωση ότι κάτι τέτοιο θα κατέστρεφε την ισορροπία των ευρωπαϊκών πραγμάτων. Ως εκ τούτου, από το Συνέδριο της Βιέννης (1814-1815) ως τα μέσα του 19ου αιώνα, οι πέντε μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Πρωσία, Αυστρία, Ρωσία) βρέθηκαν σε μια κατάσταση εξισορρόπησης της πολιτικής τους ισχύος, πράγμα που διαμόρφωσε ανάλογα την ευρωπαϊκή διακρατική πραγματικότητα.

Κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα αναζωπυρώθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο η παλιότερη ιδέα του τελείως αδέσμευτου εθνικού κράτους, που θα είχε αμιγή εθνικό πληθυσμό και πλήρη ανεξαρτησία, μη υποκειμένη στους περιορισμούς μιας διακρατικής περιχαράκωσης. Αυτό είχε ως συνέπεια τη χαλάρωση του συστήματος ισορροπίας των ευρωπαϊκών χωρών.

Ισχυρό πλήγμα για τις ισορροπίες του ευρωπαϊκού χώρου αποτέλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914-1918), βασικό αίτιο του οποίου ήταν ότι η Γερμανία, που είχε καταστεί εξαιρετικά ισχυρή και είχε εισδύσει στις μεγάλες αγορές, ήρθε σε αντίθεση συμφερόντων με την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία, οι οποίες συνασπίστηκαν εναντίον της. Στην ίδια ιστορική φάση πραγματοποιήθηκε και η Ρωσική Επανάσταση (1917), που απέσπασε τη Ρωσία από το σύστημα των ευρωπαϊκών κρατών και την οδήγησε σ' ένα νέο κοινωνικο-πολιτικό καθεστώς, το οποίο διαφοροποίησε τη θέση της απέναντι στα γε-

νικά ευρωπαϊκά δεδομένα. Εξάλλου, η Συνθήκη των Βερσαλλιών (1919) και η ομογέννητη Κοινωνία των Εθνών, έχοντας έκδηλες αδυναμίες, απέτυχαν του σκοπού τους, ο οποίος πάντως υπονομεύτηκε και από τη στάση των κρατών, που προέρχονταν σε ευκαιριακές, πρόσκαιρες, εναλλασσόμενες και αντιφατικές συμμαχίες μεταξύ τους, δημιουργώντας μια κατάσταση σύγχυσης και ανασφάλειας, που κατέληξε στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα πραγματοποιήθηκε στον ευρωπαϊκό χώρο μια εξαιρετικά σημαντική διακρατική συσσωμάτωση, η Ευρωπαϊκή Ένωση. Ακολουθώντας σταδιακά μια πορεία που άρχισε με τη δημιουργία κοινής αγοράς, προχώρησε στο συντονισμό των οικονομικών δράσεων των κρατών-μελών της και ήδη κατευθύνεται προς την τελική μορφοποίηση μιας πολιτικής συνομοσπονδίας. Δυο μεγάλα, και πάντως αναγκαία, βήματα προς την κατεύθυνση αυτή είναι: το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα και η καθιέρωση κοινού ευρωπαϊκού συντάγματος⁴. Ήδη, λειτουργούν στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης διακρατικά όργανα πολιτικού και δικαιοδοτικού χαρακτήρα (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλιο Υπουργών, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο). Στοιχεία για μια πρόχειρη αποτίμηση της δυναμικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι και τα εξής: Αριθμεί ήδη (από 1-1-2007) πάνω από 485 εκατομμύρια πολίτες. Αποτελεί μια τεράστια εμπορική δύναμη (το 2000 αντιστοιχούσε στην Ευρώπη το 24% του παγκόσμιου εμπορίου υπηρεσιών, ενώ στις ΗΠΑ αντιστοιχούσε το 22%). Το εμπορικό της ισοζύγιο είναι θετικό. Το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της ανήλθε το 2003 σε 10,5 τρισεκατομμύρια δολάρια (ενώ εκείνο των ΗΠΑ είναι 10,4 τρισεκατομμύρια). Το νόμισμά της (ευρώ) είναι ισχυρότερο του δολαρίου. Έχει συνδέσει τις χώρες της με σύγχρονα δίκτυα μεταφορών, ενέργειας και τηλεπικοινωνιών, ενώ εκτελεί και πανευρωπαϊκά εκπαιδευτικά προγράμματα (Σωκράτης, Λεονάρδος ντα Βίντσι, πρόγραμμα Νεολαίας)⁵. Τέλος, εφαρμόζει προγράμματα οικονομικής στήριξης και ανάπτυξης των κρατών-μελών της.

Υπάρχουν, βέβαια, στην Ευρωπαϊκή Ένωση και σοβαρά προβλήματα, όπως οι διαφέρουσες από χώρα σε χώρα αμοιβές των ομοειδών